

Oganj u vodi kao indoeuropska mitska tema

*Fire and water are archetypically antithetical in the physical world and in human perception alike. In the former their incompatibility is relentless, but in the mind of mythopoeic man it has created its own dialectic of conflict resolution that is reflected in ancient tradition.*¹

*ἀρμονίη ἀφανῆς φανερῆς κρείττων.*²

*Sklad nevidljiv od vidljivoga [je] snažniji.*³

*...ὅτι γῆς θάνατος ὕδωρ γενέσθαι καὶ ὕδατος θάνατος ἀέρα γενέσθαι καὶ ἀέρος πῦρ καὶ ἔμπαλιν.*⁴

...da je smrt zemlje vodom postati, smrt vode zrakom postati, a [smrt] zraka vatrom i obratno.

*φύσις δὲ καθ' Ἡράκλειτον κρύπτεσθαι φιλεῖ.*⁵

A priroda se, prema Hērakleitu, voli kriti.

¹ Puhvel 1987., str. 277. U prijevodu: *Vatra su i voda arhetipski antitetičke, kako u prirodnome svijetu, tako i u ljudskoj predodžbi. U prirodi je njihova (uzajamna) nesnošljivost nepomirljiva, no u umu mitopoetičkoga čovjeka ona je stvorila vlastitu dijalektiku razrješivanja sukoba koja se je odrazila u starodrevnoj predaji.*

² Hērakleit, fr. 54.

³ Usp. Diels 1983., str.144. i d.: Hērakleitovi fragmenti u prijevodu M. Sironića

⁴ Hērakleit, fr. 76

⁵ Hērakleit, fr. 123.

Popis porabljениh kratica

- Imena jezika:

av. avestički

engl. engleski

got. gotski

ie. (rekonstruirani) praindoeuropski

iir. (rekonstruirani) indoiranski

lat. latinski

njem. njemački

skr. sanskrt(ski)

stgrč. starogrčki

stind. staroindoiranski (vedski ili sanskrt)

stir. staroirski

stnord. staronordijski

stsl. staroslavenski

umb. umbrijski

ved. vedski

- Ostale kratice i posebni znakovi

EIC *Encyclopedia of Indoeuropean Culture*

fr. fragment (broj fragmenta)

* rekonstruirani (neposvjedočeni) jezični oblik

[] zagrade koje ograđuju dio teksta dodanoga prijevodu razumljivosti radi

Sadržaj rada

1. Uvodi	3
1.1. Uvod u područje rada	3
1.2. Uvod u rad	5
1.3. Hipoteza	6
1.4. Građa na kojoj se ispituje hipoteza	6
2. Odrazi i značenje ie. *nepōt-	7
3. Indoiranska grana	7
3.1. Vedska starina	8
3.2. Avestička starina	12
4. Staroirski i latinski odrazi	12
5. Još neke usporednice	13
6. Još neki odnosi vatre i vode	16
7. Zaključak	17
8. Dodatak o odredbi mitologije	18
9. Sažetak	20
10. Summary	21
11. Popis literature	22

Uvodi

1.1. Uvod u područje rada

Naš pojam mitologije, kao i sama riječ, potječe iz grčke starine. Tada je mitologija bila neizostavan dio sprema grčkih pjesnika, zbog čega do danas bogato resi homērske epove. Još je upečatljivije da je ona glavni sadržaj jednoga od temeljnih djela s početaka sačuvane grčke književnosti, naime, Hēsiodove *Theogonije*. Budući da nam se u Grka mitovi nisu sačuvali izvan epske obradbe, oni se u skladu s tim narativnim književnim rodnom redovito javljaju upravo u obliku priča. I stgrč. je riječ *μῦθος* (myth, mit) dobila značenje “priče” iako se izvodi iz ie. korijena *meudh- koji znači “misliti na što, razmišljati pa i govoriti”,⁶ kojemu uostalom pripada i stsl. *myslъ* “misao”. U tome je smislu prvo značenje “mitologije” pripovijedanje mitova.

U indijskoj nam se predaji pak sačuvala iz starine i drugačija mitska predaja, jer se sačuvalo korpus sakralne, hijeratske književnosti, poznat pod nazivom Vede. Premda se ništa takva nije sačuvalo iz grčke starine, Vede ipak pokazuju podudarnosti s grčkim predajama. U njima, međutim, izričaji o bogovima nemaju narav priča nego pjesničkih, metaforičkih i često zagonetnih izraza. I to je ono što se može prikazivati u pregledima “vedske mitologije”. Ako je mitologija uzeta u gornjem značenju “pripovijedanja mitskih priča”, onda dakako u Vedama mitologije nema. Ako su pak izričaji o bogovima i božanskome svijetu u Vedama mitovi, a ti se izričaji zovu *mantrę* “sredstva mišljenja / domišljanja” – naime, božanskoj istini – i predmet su prikaza “vedske mitologije”, onda u tome smislu “mit” nije pripovijest, nego “misaoni izričaj” – i to pjesnički, u načelu metaforičan i zagonetan – o božanskim istinama.⁷ To na koncu nije daleko od etimološkoga značenja riječi *μῦθος* i *mantra*.

Stari su se Grci zanimali za vlastitu mitsku tradiciju, ali i za tuđu. Tako Hērodot prikazuje bogove drugih naroda, npr. Egipćana ili Skytha, nazivajući ih ne izvornima, nego grčkim imenima.⁸ Takva *interpretatio Graeca* već je početak poredbenoga

⁶ Pokorny 1994., I svezak str. 743.

⁷ Usp. Ježić 1987., str. 35.-47.

⁸ Usp. *Herodotovu povijest* u Musićevu prijevodu, str. 245 za Skythe.: *Bogove poštuju samo ove: Hestiju najvećma, pa Zeusa i Geju, držeći Geju za Zeusovu ženu; a za njima Apolona i nebesku Afroditu i Herakla i Aresa. Te bogove poštuju svi Skiti, a oni Skiti, koji se zovu kraljevski, prinose žrtve i Pozidonu. Zove se pak Hestija skitski Tabiti, Zeus – sasvim pravo, kao što ja mislim, – Papej, Geja Api, Apolon Getosir, nebeska*

prikazivanja religija i mitologija. Tako i Megasthen, poslanik Seleuka Nikatora u Indiji, govori da Indijci štiju Dionysa i Hēraklea, a iz opisa slijedi da misli na Šivu i Kṛṣṇu.

Slično su opisivali i Rimljani bogove drugih naroda. Osobito je značajan općepoznati primjer kako su od vremena kada su stali helenizirati svoju baštinu počeli svoje bogove jednačiti s grčkima. U toj *interpretatione Romana* Iuppiter je izjednačen sa Zeusom, Minerva s Athēnom, Iunona s Hērom, Merkur s Hērmom itd.

Kada su se poganski narodi kristijanizirali, razvila se iz novih potreba i *interpretatio Christiana* pri kojoj su se npr. slavenska kulturna mjesta Svantevitova prekrštavala (ili prikrivala) kao crkve Svetoga Vida, Perunova obilježavala crkvicama sv. Ilije (“gromovnika”) ili sv. Mihovila (pobjednika nad đavlom), Jarylova crkvicama sv. Jurja, a Velesova svetištima sv. Vlaha ili sv. Nikole.

Pri takvim poredbama gdje su razlozi povezivanja bili u površnim sličnostima naravi, imena ili nekih atributa, ali katkada su pogađala bit istovjetnoga naslijeđenoga božanskoga lika, kao u slučaju Iuppitera i Zeusa ili Aurore i Ēōs.

Za današnje znanstveno proučavanje historijske poredbene mitologije metodološke su osnove dali već sami počeci poredbenoga indoeuropskoga jezikoslovlja u 19. st., jer su oni, utvrđujući mjerila za zakonite podudarnosti u glasovima među indoeuropskim jezicima, omogućili da se provjeri jesu li imena onih božanstava u raznih naroda, koja su naizgled podudarne naravi, ujedno i glasovno podudarna. Naime, u slučaju da su ta imena napose, ili k tomu i druga imena podudarnih vjerskih i mitskih pojmova uopće, doista i glasovno podudarna, može se zaključiti da su ti božanski likovi odn. pojmovi *genetski srodni*, što znači da su ih dotični narodi naslijedili iz zajedničke indoeuropske starine, ili barem iz vremena jezičnoga zajedništva nekoga užega dijela prijašnje indoeuropske zajednice. Tako se već u 19. st. Adalbert Kuhn zalagao za poredbenomitološka istraživanja, a sam je postavio jednadžbu koja izjednačava već spomenutoga Iuppitera i Zeusa sa staroindoarijskim bogom imena Dyaus pitar, a kojemu se i u nizu drugih indoeuropskih grana mogu naći dodatne podudarnice. Ipak je

Afrodita Argimpaza, a Pozidon Tagimazadas. Kipova i žrtvenika i hramova ne dižu bogovima osim Aresa, a njemu ih dižu.

Str. 147. za Egipćane: *Ali prije tih ljudi bili su bogovi egipatski vladaoci, koji su živjeli zajedno s ljudima, i vazda je jedan od njih vladao. A posljednji je kralj egipatski bio Oros, Ozirisov sin, kojega Heleni Apolonom zovu. On je svrgao Tifona pa kao posljednji kralj kraljevao Egiptom. A Oziris je Dioniz u helenskom jeziku.*

historijska poredbena mitologija nakon prvih pojedinačnih uspjeha uskoro zapela u dogradnji cjelovitije slike, te se često kompromitirala nepouzdanim povezivanjima imena i pojmova. Širi se tekstološki i kulturološki kontekst mogao stati proučavati tek kada su se razvile nove metode i skupila nova znanja. Noviji razvoj u 20. st. donio je vrijedne spoznaje o formulativnosti tekstova poteklih iz usmene predaje, koju su osvijetlili na primjerima Homēra i južnoslavenske epike Milman Parry i Albert Lord. Napore oko rekonstrukcije indoeuropskih pjesničkih formula od 1960-ih godina obilježili su radovi Rüdiger Schmitta, Marcella Durantea, Enrica Campanilea, V. V. Ivanova, V. N. Toporova, B. A. Uspenskoga, Radoslava Katičića, Calverta Watkina, Jamesa P. Malloryja i dr.⁹

Veoma vrijedan pregled i kritičku prosudbu novijih istraživanja do 1996. nudi R. Matasović u knjizi *A Theory of Textual Reconstruction in Indo-European Linguistics* (1996.). Za ovaj je rad neposredno bitna bila i knjiga Jana Puhvela *Comparative Mythology* (1987.) jer je u njoj jedno poglavlje izravno posvećeno temi kojom se ovaj rad bavi, premda ću u njem temi pokušati prići i s drugačijega motrišta.

1.2. Uvod u rad

Ovaj pisani rad¹⁰ obrađuje mitsku temu koja se u *Encyclopedia of Indoeuropean Culture* (dalje EIC) te u Puhvelovoj *Comparative Mythology* naslovljava *Fire in Water*, što je u ovome radu prevedeno kao *oganj u vodi*. Nadovezujući se na obradu te teme u spomenutim djelima, ovaj rad nanovo razmatra mogućnost da takav mit potječe iz indoeuropske starine. On ujedno daje izbor navoda iz najstarijih tekstova na indoeuropskim jezicima u kojima se dotična tema javlja. Njima pristupa najprije filološki, a zatim i lingvistički da bi na koncu izveo opće zaključke. Na kraju rada, u poglavlju *Dodatak o odredbi mitologije*, suprotstavljaju se tri možebitne odredbe mitologije kao struke, te se ukratko objašnjava i na primjerima osvjetljava kako se mogu

⁹ Matasović 1996., str. 15.-56.

¹⁰ Njegov osnovni okvir potječe od mojega izlaganja na istu temu u siječnju 2010. pred kolegama studentima lingvistike na Filozofskome fakultetu. Na temelju toga izlaganja pod mentorstvom prof. dr. sc. Ranka Matasovića izrađen je ovaj rad i razglobljen preporučenim podnaslovima po kojima je i sada raspoređen, i te je godine nagrađen Rektorovom nagradom. Ovdje bih se htio zahvaliti profesoru Matasoviću na poticaju, mentorstvu i na svem što sam od njega naučio, a dr. sc. Tijmenu Pronku i prof. dr. sc. Mislavu Ježiću na pomoći i savjetima u radu.

razlikovati ishodi pristupa proisteklih iz pripadnih odredaba mitologije s obzirom na proučavanu temu.

Polazište se rada nadovezuje na sudove u EIC i u Puhvela o starini mita o ognju u vodi, za koje treba reći da se zasnivaju kako na podudarnosti imena za dotično boštvo u različnim indoeuropskim predajama tako na njegovim osnovnim svojstvima i svojstvima mita u kojem se ono javlja. Zaključak bi se u EIC i u Puhvela mogao ovako izraziti: izvjesno je da je mit o ognju u vodi indoiranske starine, prema ved. *Apām Napāt* i av. *apaṃ napā* u značenju “potomak Vódā”, drugom Agnijevom/Ognjevom imenu, a možda i indoeuropske, ako to potvrđuje stir. predaja s boštvom *Nechtan*, a možda i rimska predaja s boštvom *Neptūnus* (lat.). Polazeći od takva pitanja i odgovora, ovaj rad nanovo razmatra ne samo taj mit, nego i moguća uobličjenja mitske teme o ognju u vodi uopće te moguće tumačenje mita.

1.3. Hipoteza

Ako se u različitim i neovisnim indoeuropskim predajama utvrdi da postoji zajednički sadržaj i izraz teme ognja u vodi, moći ćemo zaključiti da je tema pouzdano potvrđena kao indoeuropska. Ako se podudarni sadržaj i izraz može utvrditi samo za dio indoeuropskih grana, utvrđena je prisutnost teme u tim granama, ali nije za cijelo indoeuropsko jezično i kulturno područje. Ako se u drugim neovisnim indoeuropskim granama može potvrditi sadržaj teme o ognju u vodi, ali ne i podudaran izraz, taj bi ishod ukazao na vjerojatnost postojanja teme o ognju u vodi u cijeloj ili široj indoeuropskoj predaji, premda to ne bi mogao nesumnjivo dokazati.

1.4. Građa na kojoj se ispituje hipoteza

Hipoteza će se provjeriti na građi iz staroindoiranske vedske predaje, iz staroiranske avestičke predaje, iz keltske staroirske predaje, iz italske latinske predaje, germanske staronordijske predaje, te anatolijske hetitske, staroarmenske, starogrčke i baltičke litavske predaje. Polazi se od primjera koje su zapazili i uočili indoeuropeisti i poredbeni mitolozi, koje se zatim provjerava u tekstovima i etimološkim rječnicima indoeuropskoga i dotičnih jezika. Popis je izvora i literature naveden na kraju rada.

2. Odrizi i značenje ie. *nepōt-

U spomenutim se indoeuropističkim djelima mit o ognju u vodi ponajprije veže uz

možebitan ie. izraz *h₂epōm nepōts “potomak Vódā” koji se rekonstruira prema ved. *Apām Napāt* i av. *apaṃ napā*. Drugi se član izraza u tim radovima nadalje povezuje sa stir. *Nechtan* te lat. *Neptūnus*. Može se primjetiti: dok je srodstvo prvih dvaju imena božanstava (a isto vrijedi i za podudarnost njihovih uloga u dotičnim tradicijama) uočljivo i neindoiranistima, dotle druga dva imena (kao i uloge spomenutih božanstava) tek indoeuropeisti uz dosta truda pokušavaju povezati s prvima.

Riječ koja bi povezivala vedsku, avestičku, staroirsku i rimsku baštinu glasila bi u indoeuropskome *nepōt-, a označivala bi *nećaka* ili *unuka*, ili naprosto *potomka*. Prvo je značenje posvjedočeno u stgrč. ἀνεψιός (inače “bratučed, rođak”; ž.r.: ἀνεψιά “bratučeda, rođakinja”) i stsl. *netьjь*, drugo u lat. *nepōs*, *-ōtis* (može i “nećak”; ž.r.: *neptis*, *-is*) i stir. *niae* (gdje je još određenije: “sestrin sin, sestrić”), treće u av. *napā*, a sva tri u ved. *nápāt*. Kako se u nastavku jasno vidi, za ovaj nam je mit, barem što se tiče iir. starine, ključno značenje “potomka”, i to u prijenosu značenja na “onoga koji postaje/nastaje iz voda” ili “nalazi se/jest u vodi”. Što se tiče veze te riječi sa stir. *Nechtan* i lat. *Neptūnus*, iako bi odrazi bili pravilni (stir. -cht- < ie. *-pt- ; za lat. usp. lat. *fortūna* “sudbina, boginja sreće Fortūna” od lat. *fors* “slučaj, sudbina” naprama *Neptūnus* : *nepos*) te se oba boštva vežu uz vode i donekle uz vatru i svjetlo, za njih se ipak nude i druge etimologije: *Nechtan* se veže uz stir. *necht* “čist, bijel” (stind. *nikta-* “opran”), a *Neptūnus* kao izvorni “bog izvora i rijeka” uz av. *napta-* “mokar” te umb. *nepitu* “zagnjuren (u rijeku)”.¹¹ Te etimologije slično izvodi i Matasović u netiskanoj čitanci *A Reader in Comparative Indo-European Mythology*:¹² *Nechtan* od ie. *neyg^w- “(o)prati” (stir. *nigid*), *Neptūnus* od ie. *neb^h-tu- “vlaga” (av. *napta-* “vlažan”).

3. Indoiranska grana

Kako bismo dobili zorniju sliku o tome što obrađuje i čega se tiče mitska tema koju su indoeuropeisti označili s *Fire in Water*, uputno nam je krenuti od dobro i vjerno posvjedočenih tekstova na jezicima indoiranske jezične potporodice, iz kojih se uz nešto truda iščitava prava narav boštva *Apām Napāt* “potomak Vódā” kao *boga Ognja* (ved. *Agni*). Uostalom, odatle je i potekla zamisao o postojanju ie. mitske teme o “ognju u vodi”. Naime, uputno je da filološka obrada i sud prethode konačnoj lingvističkoj ocjeni.

¹¹ EIC, str. 204.

¹² Dostupnoj na internetu na http://mudrac.ffzg.hr/~rmatasov/PIE_Religion.pdf

3. 1. Vedska starina

U zbiru svetih tekstova Veda, a naročito u Ṛgvedi, Agni je jedan od trojice središnjih bogova. Uz Indru (*kralja među bogovima*) kao primaoca žrtve i predstavnika ratničkoga staleža (kšatrija) te Somu kao božansku žrtvu, piće koje se tiješti na žrtvi, Agni ima središnju ulogu kao jedan od trojice bogova *oko kojih je ustrojen žrtveni obred kakvim se postižu svrhe u ovome i onome svijetu*.¹³ Tako viđen, on nije bilo kakvo vatreno počelo, nego sam sveti žrtveni oganj. On je oganj u koji se meću prinosi bogovima – bilo jednodnevni poput masla ili jednogodišnji poput some. Agni je stoga glasnik (*dūta*) i uljevovoža (*havyavāha*), no i žrc (*hotar, purohita, brahman*) pa se uopće naziva svećenikom među bogovima.¹⁴ Dakako, ta središnja uloga koju igra u religijskim obredima tek odražuje ulogu koju igra u prirodi, u svijetu. *U obredima se Oganj očito smatra istobitnim sa Suncem na nebu, a Soma s Vodama kiša i rijeka, te se žrtva predstavlja kao mali laboratorij prirodnih tijekova koji treba pospiješiti njihovu redovitost i pravednost. No i Agni se povezuje kao potomak s Vodama, i Soma kao tekućina s nebesa sa Suncem kao izvorištem*.¹⁵

Sustavnije rečeno, Agni se u Vedama uočava na sve tri razine tj. u sva tri svijeta:¹⁶

- 1) na zemlji (*pr̥thivī*) kao vatra, Oganj, vezan uz bilje i vodu
- 2) u ozračju (*antarīkṣa*) kao Munja (*Vidyut, Parjanya*) sred oblaka i kiše
- 3) na nebu (*div*) kao Sunce (*Sūrya*)

U narednom se izboru kitica iz Ṛgvede upravo to može i iščitati. Odlomci su uzeti iz himana posvećenih Agniju i Apām Napātu (II, 35).

Tako su Nebo, Zemlja i Vode roditelji ili sjedište Ognja:

ṚV X 2, 7¹⁷

yám tvā dyāvāpr̥thivī yám tvāpas

Ti kog Nebo i Zemlja, kojeg Vode,

¹³ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc-Moačanin 2001., str. 16.

¹⁴ Ježić 1987., str. 141.; v. i dalje za iscrpniji opis Agnija, te njegove veze s Vodama.

¹⁵ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc-Moačanin 2001., str. 20.

¹⁶ Nije nezamislivo da su tri žrtvena ognja, žrtvenika pri vedskoj žrtvi, odgovarala tima trima svjetovima: okrugli nebu na kojem je *okruglo* Sunce kao nebeski Oganj, polumjesečasti ozračju *gdje je Mjesec* (u Vedi znan kao bliži zemlji nego što je Sunce), te četverostranični zemlji koju označuju *četiri* strane svijeta.

¹⁷ ṚV - Ṛgveda, rimski broj – broj mañdale, arapski brojevi – broj pjevanja i kitice

Tváṣṭā yám tvā sujánimā jajāna

*ti, što te dobronodni Rezbar rodi.*¹⁸

ṚV VIII 44, 16

Agnír mūrdhā diváh kakút

Oganj je glava Neba, vrh,

pátih pṛthivyá ayám

on je i Zemlji široj muž,

apām rétāṃsi jinvati

i sjeme Vódā nadimlje.

ṚV II 1, 1¹⁹

1a. *tvám agne dyúbhis tuvám āśusukśānis*

*Ti se, Agni, danima,*²⁰ *ti koji želiš sjati,*

1b. *tvám adbhíyās tuvám áśmanas pári*

ti iz voda, ti iz kamena,

1c. *tvám vánebhíyas tuvám óśadhībhyas*

ti iz šuma/drveća, ti iz bilja,

1d. *tvám nṛṇām nṛpate jāyase súciḥ*

*ti se, mužovladaru muževa, radaš
blistav/čist.*

Naime, oganj se pali kako kresanjem kamena o kamen, tako i trenjem štapića i izgaranjem bilja...

Slijede primjeri koji pokazuju kako je Oganj prisutan, kao što je gore nabrojeno, u sva tri svijeta – na zemlji, u ozračju i na nebu:

1) Oganj u drveću odnosno bilju koje živi od Voda:

ṚV I 141, 4

prá yát pitúḥ paramán nīyáte páry

Kad se privodi od Oca najvišeg,

á pṛkśúdho vīrudho dáṃsu rohati

*čudesno se penje u raslinje...(?)*²¹

U isto se poimanje uklapaju i Agniji nazivi garbho vīrudhām *zametak bilja* (II 1, 14) i vanejā *rođen u drveću* (VI 3, 3; X 79, 7).

ṚV II 35, 8 – himan posvećen Apām Napātu

8a. *yó apsú á súcinā daíviyena*

*Koji u vodama sjajnim božanstvom,*²²

8b. *ṛtāvājasra urviyā vibhāti*

*naširoko pravdovit, nestareći,*²³ *blista,*

¹⁸ Svi prijevodi koji nisu iz druge maṇdale preuzeti su iz djela *Ṛgvedski himni* (Ježić 1987.).

¹⁹ Navedeno prema: Van Nooten, Holland 1994.

²⁰ Ili: *iz dana u dan, svakodnevno*. Usp. Witzel, Gotō, Dōyama, Ježić 2007.

²¹ *pṛkśudho*: riječ nejasna oblika i značenja (Grassmann); Gotō: *die kraftübertragenden Pflanzen* (?)

²² Ili: *božanskim (sjajem)*

8c. *vayá íd anyá bhúvanāni asya*

druga se bića kao njegove grane

8d. *prá jāyante vīrúdhāś ca prajābhiḥ*

i biljke rađaju sa svojim potomstvom.

2) Agni u kišovitom ozračju kao munja:

ṚV II 35, 9

9a. *apām nāpād ā hí ásthād upásthām*

Potomak je voda uspravan stao u krilo

9b. *jihmánām ūrdhvó vidyútām vásānāḥ*

nagnutih (voda) oblačeći se u munju.

9c. *tásya jyésthām mahimānaṃ váhantīr*

Vozeći njegovo najuzvišenije veličanstvo,

9d. *híraṇyavarṇāḥ pári yanti yahrīḥ*

hitre ga zlatošare²⁴ obilaze.²⁵

ṚV II 2, 4

4a. *tám ukšámānaṃ rájasi svá ā dáme*

*njega koji raste u tamnome ozračju kao
u svome domu [stavili su...]*

3) Sunce kao oganj na Nebu, glava ili orao (*śyena*)²⁶ Neba:

ṚV VIII 44, 18

íśiše váryasya hí

Jer vladaš darom žuđenim,

Dātrásyāgne svàrpatih

Sunčeva sjaja gosparu,

stotá syām táva sármaṇi

pod tvojim sklonom slaviti ću.

ṚV VII 15, 4

Návam nú stómam Agnáye

Novu ću hvalu Ognju sad

Diváh śyenáya jījanam

orlu od Neba iznjedrit,

vásvaḥ kuvíd vanáti naḥ

ne bi l' nam blaga doseg.

ṚV II 35, 6

6a. *ásvasyātra jánima asyá ca svár*

*ovdje je rođenje konja i njegov Sunčev
sjaj²⁷*

²³ Ili: *naširoko odan řti, netrošan/neprolazan*

²⁴ Ili: *zlatoboje; njem. goldfarbigen Jugendfrischen; pridjevak Vódā*

²⁵ *Hitre* je i inače pridjevak uz *Vode*, a ovdje su zlatne vjerojatno stoga što su to munjom obasjane okolne kaplje kiše

²⁶ Usp. ṚV VIII 15, 4

²⁷ Za komentar uz riječ *svar* v. dalje pod *Avestička starina*.

Treba napomenuti da su u vedskim tekstovima konji načelno vezani uz Sunce²⁸ (te rjeđe uz Vjetar i dr.). A Agni ili Apām Napāt je znan i kao *āśu-heman* “onaj koji goni trkače”.²⁹

Budući da je tumačenje te kitice uputno popratiti podudarnim avestičkim primjerima, navest ćemo ovdje izvatke iz Bartholomaeova bogata rječnika *Altiranisches Wörterbuch*: *apam napāt je ime božanstva ili posvećena mu mjesta (rijeke, izvora, brda).*

Pridjevak mu je u nominativu *aurvaṭ.aspō* (Yašt 19.51; 51, 13.95), a stavljen je u okolinu u ovome izrazu: *bərəzantəm ahurəm xšaθtrīm xšaēθəm apam napātəm aurvaṭ.aspəm* (Yašt 19.52) “velikoga/visokoga Gospoda, vladarskoga, svijetloga,³⁰ potomka vódā u kojega su konji trkáči/ t̥kācī”

Naime, kako smo imali priliku vidjeti, Agni se veže uz očitovanje vatre u sva tri svijeta te je stoga i oganj u bilju (sred voda ili izraslih iz voda) i kamenju na zemlji, i munja u (kišovitom) ozračju i Sunce na (plavom) nebu (*vodensvodu*).

Te osobine Apām Napāta utrostučuju moguću mitsku indoeuropsku temu o ognju u vodi. U nastavku ovoga rada navest će se nedvojbene avestičke podudarnosti i ustrojne (tipološke) podudarnosti u drugim indoeuropskim predajama, za koje se ipak ne tvrdi da su nedvojbeno vezane uz istu indoeuropsku mitsku temu.

3. 2. Avestička starina

Avestička se starina, kao prva po srodstvu s vedskom, najlakše nadovezuje i nadopunjuje na opis ognja u vodi. Avestički bi se *Xvarənah* (av. *xvar* je srodno s ved. *svar* “ognjev/sunčev/nebeski sjaj”³¹ i ved. *Sūrya*) moglo tumačiti kao nekakvo božanstvo sunčeve svjetlosti. Inače, u iranskoj ikonografiji, ono označuje aureolu (svetokrug) kao svjetlosnu i vatrenu oznaku iza Ahure Mazde ili perzijskoga kralja. Puhvel u *Comparative mythology* u poglavlju *Fire in Water* priča kako je Apām napāt pohranio *xvarənah* na sigurno među vodama u mitskom jezeru Vourukaša, za vrijeme borba dviju vlasti (zoroastrički dualizam).

Znači, vid vode stavlja vid sunčeve svjetlosti u mitsko jezero. No, u kakvo jezero?

²⁸ Tomu je primjerena usporednica i primjer litavske daine pri kraju ovoga rada.

²⁹ MacDonell 1898., str. 76.

³⁰ Pridjevak *Ātar-a* ili *Sunca*

³¹ Čak i samo nebo odnosno Nebo kao božanstvo (Grassmann 1955.)

V. 5. 23:³² *γαῖθα ζραγῶ βουρου.καῶμ upairi anyā āpō*

“kao što (je) jezero Vourukaša (=širokih zaljeva) iznad drugih voda”.

Naime, Bartholomae pod “vouru.kaša” ovako tumači: *mit weit ausgedehnten Buchten, nur mit zrayah- n. Name eines grossen Sees, der in der Vorstellung mit dem Weltozean zusammenfloss.*³³ Tada je to jezero tzv. *hanjāymanəm* „Sammelort, stjecište“. Iz svega toga proizlazi da se Vourukaša nalazi na Nebu “iznad drugih voda” jer je ondje i Sunce.

4. Staroirski i latinski primjeri

Puhvel nadalje priča priče koje možda našu temu povezuju sa zemljopisno određenijim vodama. Ovdje ćemo ukratko razvidjeti stir. i lat. inačicu pretpostavljenoga mita o ognju u vodi jer upravo njih Puhvel smatra mogućim odvojcima iste mitske predodžbe koju smo vidjeli u vedskoj i avestičkoj starini.

Prema priči, irska je rijeka Boyne (engl.) nastala od Nechtanove žene Bōand nakon što se ona radi vode približila Nechtanovu bunaru kojemu se nitko osim Nechtana i njegove trojice peharnika ne može približiti, a da mu se pritom ne sažežu/sprže oči. Naime, Bōand je triput obišla bunar u smjeru obrnutom od kazaljke na satu pri čem su joj tri vala izdigavši se iz bunara osakatila/okrnjila struk, ruku i oko, a zatim je prisilno bježeći s rijekom prošla zemaljska, pa podmorska i podzemna prostranstva (ponekad izvirući na zemlju tvorila bi svjetske rijeke) da bi se na kraju ipak vratila na Nechtanov grobni humak.

Ne mogu prosuditi odražuje li ili ne osnova te priče predodžbu o kolanju voda u svijetu: predodžbu o spuštanju voda s nebeskih visina do zemaljskih i podzemnih te obrnuto, spuštanju koje bi bilo ovisno o Suncu.

Rimsko se je (jezero) *Lacus Albanus* prema izvješćima Livija, Plutarkha, Dionysija iz Halikarnassa, Cicerona i dr. iznenadno sred suha doba ljeta (čini se blizu vremena Neptunalija, 23. srpnja; desete godine rata između Rima i Veija) nadiglo do ruba okolnih planina, premda se je napajalo samo podzemnim vrelima. Rimljani su vodu preusmjerili od mora prema sustavu za navodnjavanje, uz popratne vjerske obrede. Navodno su tu prirodnu pojavu izazvali svojim bezboštvom.

³² Videvdat – poglavlje – odlomak

³³ U prijevodu: *široko razvučenih zaljeva, samo uz zrayah- n. Ime velika jezera koje se je u predodžbi stjecalo sa svjetskim oceanom.*

Ta bi nam rimska izvješća u najboljem slučaju mogla svjedočiti da su Rimljani povezivali uzdizanje razine vode u jezeru s najvećim ljetnim vrućinama kada su se i slavile svetkovine u čast boga Neptūna, boga voda i mora, nerijetko vezana uz konje.³⁴

5. Još neke usporednice

Premda Puhvel smatra da su upravo stind., av., stir. i lat. odrazi pretpostavljenoga ie. mita o ognju u vodi odrazi koji se ponajviše mogu smatrati pouzdanima, mitska se tema o ognju u vodi može razmatrati i iz drugih predaja i mogućih odraza. Štoviše, ti nam pružaju nove poglede na mogućnosti uobličjenja teme koju smo nazvali “oganj u vodi” i potvrđuju neke od onih koje smo odredili u poglavlju o indoiranskoj starini. Stoga ćemo u ovome i narednom poglavlju razmotriti i neke takve primjere. Ponajprije ćemo pogledati staronordijsku, hetitsku, starogrčku i litavsku usporednicu, otvarajući pitanje o tome jesu li one potekle iz istoga izvora ili su samo ustrojne (tipološke) usporednice.

Tako EIC još napominje da je na staronordijskome *sævar niðr* “sin mora” su-ime (engl. *kenning, by-word*) za vatru te iz toga zaključuje: *possibly related here, mythically if not lexically*.³⁵

Naredna nam hetitska usporednica u Matasovićevu prijevodu predočava odnos ognja i vode kao Sunca koje izlazi iz mora:

Nebeski bože Sunca, pastiru ljudi!

Podižeš se iz mora, ti Sunce nebesko,

Potom uzlaziš na nebo.

Nebeski bože Sunca, Gospodaru moj! Ti čovjeku,

psu, svinji i divljoj zvijeri na polju

*govoriš pravedno, bože Sunca, dan za danom!*³⁶

Naredna nam staroarmenska usporednica³⁷ pak predočava, donekle kao himan R̥V II 35,

³⁴ O mogućem značaju toga svojstva usp. što se za konje u ovome radu kaže u obradi ved. i av. starine.

³⁵ EIC, str. 203.; U prijevodu: *možda srodno s time, mitski ako ne leksički*. Za to usp. i Puhvel 1987., str. 278. gdje se napominje i to da je *niðr* srodno ili s got. *nithjis*, ili sa skr. *nītya-* “srodnik” ili s av. *naptya-* “potomak”.

³⁶ Matasović 2000., str. 61.

³⁷ Navedeno prema Schmitt 1981., str. 215.

ognjeno, tj. sunčano, božanstvo, poistovjećeno pod nazivom *Vahagn* s iranskim (av.) *Vərəθraγna-*,³⁸ kako se rađa/izlazi iz trske u moru (...bilja u vodi) :

Erknēr erkin, erknēr erkir,
erknēr ew covn cirani;
erkn i covown ownēr ew zkarmrikn ełegnik;
and ełegan p^cot cowx elanēr,
and ełegan p^cot boc^c elanēr;
ew i boc^c oyn vazēr xarteaš patanekik;
na howr her ownēr, boc^c ownēr mōrows,
ew ač^ckownk^cn ēin aregakownk^c.

U prijevodu na hrvatski:

U trudovima bješe nebo, u trudovima bješe zemlja,
u trudovima bješe i jarko more;
trudovi u moru zahvatiše i rudu trščicu;
kroz cijev trščice podizaše se dim;
kroz cijev trščice podizaše se plam;
i iz plama iskoči crvenokos/plavokos mladac;
on imaše oganj (za) kosu, plam imaše (za) bradu,
i okašca (mu) bjehu (kao) sunašca.

Tražimo li prikladnu usporednicu iz stare Hellade trebali bismo se osvrnuti na ostavštvinu Hērakleita. Aētije II 20, 16 (D.351) za njega bilježi:

Ἡράκλειτος... ἀναμμα νοερόν τὸ ἐκ θαλάττης εἶναι τὸν ἥλιον.

*Hērakleit [kaže] da je Sunce umna baklja [koja dolazi] iz mora.*³⁹

Osim te slike Sunca koje dolazi iz mora, nalazimo i kako Hippolyt tumači Hērakleitove

³⁸ Schmitt to uspoređuje s ved. *Vṛtra-han-* kao „*Widerstände vernichtend*“, u. a. *Epitheton des Indra* (=„onaj koji uništava prepreke“, između ostaloga epitet Indre), no to dvoje nije isto, kako to pokazuje i Bartholomae, jer *Vərəθraγna-* odgovaralo bi ved. **Vṛtra-ghna-* kao „Wehrhaftigkeit, Sieg“ (= „otpor, pobjeda“; zapr. „pobjeda nad otporom“; dakle pobjeda kao lat. *victōria*) u s.r. i „Gott des Siegs“ (=“bog pobjede“) u m.r., dok ved. *Vṛtra-han-* odgovara av. *Vərəθra-gan-* (/jān-) kao „wehrhaft, siegreich“ (=“obrambeno sposoban, pobjedonosan/pobjednički“; dakle pobjednik kao lat. *victor*), što je onda između ostaloga epitet i Indre.

³⁹ Diels 1983., str.144.; Iz ovoga su izdanja i svi drugi (Sironićevi) prijevodi Hērakleita sa stgrč. u ovome radu.

riječi o Gromu kao o vječnoj razboritoj vatri u fr. 64.:

τὰ δὲ πάντα οἰακίζει Κεραυνός, τουτέστι κατευθύνει, κεραυνὸν τὸ πῦρ λέγων τὸ αἰώνιον. λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὄλων αἴτιον·

[Tvrđi da] svemirom krmani Grom (Κεραυνός), tj. ravna njime, nazivljući gromom vječnu vatru (τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον). A kaže i da je ta vatra razborita (φρόνιμον) i da je uzrok raseljenja (rasporeda) svega (svokolikih).

Naredni je primjer litavska Daina, preuzeta iz Matasovićeve netiskane čitanke *A Reader in Comparative Indo-European Mythology*.⁴⁰ Ona pokazuje neobičnu, a opet sličnu slikovitost u igri sa svojim svjetlosnosunčanim i vodenim motivima: kćeri su Sunca uz vodu na vrelu (ili u zdencu) s rana / ujutro; zlatan (tj. boje sunca) predmet poput prstena na dnu vrela veže se s Božjim sinovima / sinovima Neba⁴¹ i njihovim svilenim mrežicama; mladić dolazi na riđanu sa zlatnim potkovama:

A Lithuanian daina (Rhesa, 48 1-4)

Po klevelių šaltinaitis

Čystas vandenaitis

Kur ateit Saulės dukrytės

anksti burną praustis.

Prie klevelio šaltinaičio

ėjau burną praustis;

man beprausiant baltą burną,

nuplovjau žiedaitį.

O atėjo Dievo suneliai

su šilku tinkleliais

Ir žvejavo mano žiedaitį

iš vandens gilumos.

U prijevodu na hrv.:⁴²

Pod javorićem studenac

Čiste vode

Kamo dođu kćeri Sunca

jutrom si lice prati.

Do studenca javorova

Dođoh si lice prati.

Perući si bijelo lice,

Otplavih prsten.

A dođoše sinci Boga / Neba

Sa svilenim mrežicama

I uhvatiše moj prsten

Iz dubine vode.

⁴⁰ Dostupne na internetu na http://mudrac.ffzg.hr/~rmatasov/PIE_Religion.pdf

⁴¹ Pokorny 1994., I svezak, str. 186: *Diėvo sunėliai* „Himmelssöhne“.

⁴² Značenja riječi prema Piesarskas, Svecevičius 1994.

*Ir atjojo jauns bernytis
ant bēro žirgaičio;
O tas bērasis žirgaitis
aukso padkavaitēms.*

*I dojaha mlad momak
Na konju riđanu,
A taj konj riđan
zlatnih potkova.*

6. Još neki odnosi vatre i vode

Istoga bi korijena *nepōt- po Puhvelu moglo biti i stgrč. *Nápas* (glossed by the lexicographer Hesychius as “an oil-producing well in the mountains of Persia”)⁴³ te stgrč. *náphtha* (av. *Naptya*- “potomak”) što bi nam i danas (nafta) zorno predstavljalo vatru u vodi odnosno zapaljivu tekućinu. Puhvel to ovako procjenjuje: *Perhaps oil seepage and oil flares on the Caspian shores were not unknown to the Indo-European protohabitat. Fire in water was mythically embodied by the *Nep(ō)t- of the waters, and the theonym could yield mundane terminology as well.*⁴⁴

Također, kao što je već rečeno, odnos nas ognja i vode može i treba podsjetiti i na odnos Some i Agnija, kao odnos predstavnika svih voda i svih oganja. Naime, pijenje svetoga pića Some prema Vedama *prosvjetljuje i rasplamsava svijest*, stoga je Ognju Soma *najsrodnija od sviju tekućina* (dapače *piće besmrtnosti*), iako mu je inače upravo suprotna. *Sporno je od koje se biljke pravio soma u vedsko vrijeme. Je li bio opojan kao vino ili razbudljiv kao čaj. Avestičku Haomu prave parsi od biljke Ephedra intermedia ili pachyclada, možda je to bila i vedska soma. Ona razbuđuje, ne opija. No kako se često pjesnički zove i madhu (stind.: med), vidi se da je u Indoarianaca zamijenila indoeuropsku medovinu, kao što ju je u sredozemnih naroda zamijenilo vino. Soma se u vedskom obredu sautrāmaṇī suprostavlja alkoholno piće od ječma – sūrā, kojega se uporaba inače osuđuje.*⁴⁵

7. Zaključak i rezultati

Kao što je u uvodu bilo najavljeno, ovaj je rad predstavio izbor i pregled raznolikih uobličenja mitske teme o ognju u vodi. Iza tajnovita se naslova teme pruža, kao što smo

⁴³ U prijevodu: *Što je zabilježio u glosi Hēsychije kao „izvor nafte u planinama Perzije“*

⁴⁴ Puhvel 1987., str. 279., 280. U prijevodu: *Možda naftni izvori i naftna buktanja na kaspijskim obalama nisu bili neznani indoeuropskoj pradomovini. Vatra je u vodi bila mitski utjelovljena u izrazu *Nep(ō)t- vódā, a teonim je mogao poslužiti i za svjetovno nazivlje.*

⁴⁵ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc-Moačanin 2001., str. 20.

vidjeli, niz predočaba o tajnovitim naravima njihovima i o tajnovitom i svetom odnosu ognja i vode, kako na nebu, u ozračju i na zemlji, tako između sunca i mora, rasplamsavanja svijesti i some, a možda i između nafte kao zapaljive tekućine i vatre.

Dok se čini da najstrože materijalne i pozitivne potvrde za nedvojbeni ie. oblik imena ognjenoga boštva u vodi nemamo, učestalu temu povezanosti ognja i vode te sadržanosti ognja u vodi ipak imamo. Nedvojbeni se oblik imena može potvrditi za indoiranski, a najbližu značenjsku podudarnicu daje staronordijski. Stoga se mitski motiv ognja u vodi može pouzdano potvrditi u obliku jezične formule za indoiranski, a samo vjerojatno na osnovi sadržajnih podudarnosti za indoeuropski. To se najvjerojatnije može tumačiti tako da su najbliži možebitnomu ie. značenju za “oganj/vatru kao potomka/sina voda/mora” izrazi: ved. *Apām Napāt* i av. *apam napā* “potomak Vódā” te značenjska stnord. usporednica *sævar niðr* “sin mora”.

Druge indoeuropske grane daju nam dodatne sadržajne usporednice govoreći o rađanju Sunca iz mora (hetitska predaja, staroarmenska, starogrčka), povezanosti Sunca i voda (litavska), povezanosti ognja i groma (starogrčka), rađanju ognja iz bilja u vodi (staroarmenska). Najcjelovitiju sliku povezanosti ognja sa Suncem, s gromom i s vatrom na zemlji (u bilju i kamenu) daje staroindoarijska vedska predaja te nam time najviše pomaže da uklopimo fragmentarnija svjedočanstva u drugim predajama u semantički sustav. Taj sustav posredno potkrjepljuje vjerojatnost da je tema o “ognju u vodi” u širem smislu bila prisutna u indoeuropskoj starini.

8. Dodatak o odredbi mitologije

Nakon što smo razvidjeli i nedvojbene i neizvjesne odraze možebitne indoeuropske mitske teme o ognju u vodi, još bi nešto vrijedilo dodati o odredbi mitologije. Taj se dodatak nastavlja na uvodne napomene o odredbi i povijesti pojma mitologije.

Što bi bila i što bi trebala biti *mythología*:⁴⁶ pričanje priča, bajoslovlje ili gonetoslovlje?

Prvoj odredbi odgovara mitologija koja najčešće u epskoj stilizaciji iznosi mitove, onako kako su nam sačuvani u obliku priča ili sustava priča. Druga odredba naglašuje obrednu moć nad prirodom i vezu s natprirodnim koje su bajatelji mitskih izričaja kao bajalica željeli postići. Treća bi nam odredba trebala objasniti kako tajnoviti izričaji mitova odražuju tajnovite naravi, (za)gonetke o kojima govore i koje pjesnički predstavljaju.

⁴⁶ *μυθολογία* (*μῦθος* + *-λογία*) „kazivanje mitova: priča, bajalica ili gonetaka“.

Prva je odredba mitologije naslijeđena iz starine i odnosi se, na primjer, na slavna klasična djela poput epski uobličene Hēsiodove *Theogonije* i homērskih epova ili na suvremena djela poput *Najljepših priča klasične starine* Gustava Schwaba. **Druga** odredba obilježuje moderni znanstveni pristup mitovima i mogla bi se zorno predstaviti zaključcima obaju djela na temelju kojih se ovaj rad upustio u tu temu. Prvo, zaključkom djela *Encyclopedia of Indoeuropean Culture* pod natuknicom *Fire in Water*:

*The structure of the reconstructed myth then points to a fiery deity resident in water whose powers must be ritually controlled or gained by a figure qualified to approach it. Several of the myths suggest that the unsuccessful approach to the deity resulted in the formation of (three) rivers, real or mythical.*⁴⁷ I drugo, Puhvelovim zaključkom, premda isti auktor na sam početak svoje obrade ove teme stavlja rečenice koje sam smatrao dovoljno poticajnim da ih stavim na početak ovoga rada, zaključkom utemeljenim na usporedbi ved., av. i stir. odraza pretpostavljene indoeuropske mitske teme, ili kako je sam auktor zove *a remarkably complex mythologem of extreme east/western distribution*:

*Along with minor differences, a set of common denominators emerges: A deity hoards a fiery and effulgent power immersed in a body of water. His trust is challenged by one who is inherently unqualified to possess this treasure and may in addition have had truck with falsehood (in either a religious or a veridical sense). Three rounds of approach by the usurper result in three countermeasures, either retreats or attacks; in either instance, whether fleeing or pursuing, the advancing waters with their inherent fiery power create a watercourse or courses that after a worldwide circulation revert to their mythical source.*⁴⁸

Premda ne osporavam da je bilo magijskih pristupa prirodi i natprirodnomu te pokušaja da se njima ovlada u davnini, kao što ih uostalom ima i danas, u duhu sam **treće**, također

⁴⁷ EIC, str.204. U prijevodu: *Ustroj rekonstruiranoga mita upućuje na vatreno boštvo koje prebiva u vodi i čije moći mora obredom nadzirati ili steći netko tko mu je kvalificiran prići. Nekoliko mitova navodi na pomisao da je neuspjao pristup boštvu imao za posljedicu oblikovanje (triju) rijeka, stvarnih ili mitskih.*

⁴⁸ Puhvel 1987., str. 279. U prijevodu: *...izuzetno složit mitologem krajnje istočne/zapadne raspodjele: Na vidjelo izlazi, uz neznatne razlike, skup zajedničkih nazivnika: Boštvo zgrće vatrenu i žarku silu uronjenu u vodenu masu. Njegovo povjerenje stavlja na kušnju netko tko je inherentno nekvalificiran da posjeduje tu dragocjenost i možda se pritom još poslužio i laži (bilo u religioznome smislu ili u smislu pravorijeka). Tri navrata uzurpatorovih pokušaja izazivaju tri protumjere, bilo povlačenja bilo napada; u svakome slučaju, bilo da bježe ili da progone, napredujuće vode sa svojom inherentnom vatrenom moći stvaraju vodeni tok ili tokove koji se nakon kruženja širom svijeta vraćaju k svomemu mitskom izvorištu.*

suvremene, odredbe mitologije kao gonetoslovlja (odgonetanja zagonetnih izrijeaka o skrovitim naravima) pristupio temi ovoga rada nasuprot pristupu zastupljenom dvama radovima od kojih sam krenuo u obradi ove teme. Baš kao što ne sumnjam, ako uzmemo Vede za primjer, da Atharvaveda odražuje neke magijske predodžbe Praindoeuroljana, tako ne sumnjam ni da Ṛgveda, Sāmaveda i Yajurveda nastoje izreći neke pjesnički oblikovane ili obredima simbolizirane uvide indoeuropskih žrcā / vedskih brahmanā u božansku i svetu skrovitu istinu u ovome svijetu i životu. Kada pritom kažemo da druga i treća Veda (Sāmaveda i Yajurveda) također izriču predodžbe i uvide vedskih brahmanā, iako ne hvalopjevima kao Ṛgveda, nego obredima kao simbolima, tada se više ne misli da su obredi puka magijska sredstva upravljanja prirodom, uopće svijetom u kojem i od kojega živimo, prema našim prohtjevima, nego da su i sami obredi gonetanje kojim se na valjan način, što znači na način primjeren naravi skrivenih odnosa, izriču tajne istine, koje nam oko možda ne može sagledati, a ni razum lako shvatiti, no koje svejednako odgovaraju istinskomu ustroju našega svijeta. O njem tajnovitome treba se stoga izrijekom (u riječi i činu) svjedočiti, jer se tako svjedoči istina. Ako su moguće takve nedokučive veze, kao to da oprječna počela prebivaju jedna u drugima te da oganj izlazi iz vode, onda predstavljamo istinski svijet mitski, a to znači gonetanjem – kako mitskim hvalopjevom tako i obrednim činom. U tome je naša moć u riječi i činu. Ipak, ti uvidi ne postaju zbog takva nazora nepomirljiva zbrka oprječnih predočaba, nego se skladno uklapaju u semantički sustav, skrovit i obuhvatan kao nevidljivi sklad u našem vidljivome svijetu, a narav sam toga sustava pokušao prikazati u ovome gonetoslovnome radu.

Sažetak

Oganj u vodi kao indoeuropska mitska tema

Ovaj rad propituje starinu, oblik i značenje mitske teme o ognju u vodi polazeći od obrade te teme u Malloryjevoj i Adamsovoj *Encyclopedia of Indoeuropean Culture* te u Puhvelovoj *Comparative Mythology*. On nanovo ispituje je li ta mitska tema indoeuropske starine ili samo indoiranske. Svoju provjeru zasniva na izboru navoda iz najstarijih tekstova na indoeuropskim jezicima, na građi iz staroindoarijske vedske predaje, iz staroiranske avestičke predaje, iz keltske staroirske predaje, iz italске latinske predaje, germanske staronordijske predaje, te anatolijske hetitske, staroarmenske, starogrčke i baltičke litavske predaje. Pristupa im najprije filološki, a zatim i lingvistički.

Mitski se motiv ognja u vodi može pouzdano potvrditi u obliku jezične formule za indoiranski, a samo vjerojatno na osnovi sadržajnih podudarnosti za indoeuropski. To se najvjerojatnije može tumačiti tako da su najbliži možebitnomu ie. značenju za "oganj/vatru kao potomka/sina voda/mora" izrazi: ved. *Apām Napāt* i av. *apaṃ napā* „potomak Vódā“ te značenjska stnord.usporednica *sævar niðr* „sin mora“.

Druge indoeuropske grane daju nam dodatne sadržajne usporednice govoreći o rađanju Sunca iz mora (hetitska predaja, staroarmenska, starogrčka), povezanosti Sunca i voda (litavska), povezanosti ognja i groma (starogrčka), rađanju ognja iz bilja (staroarmenska). Najcjelovitiju sliku povezanosti ognja sa Suncem, s gromom i s vatrom na zemlji (u bilju i kamenu) daje staroindoarijska vedska predaja te nam time najviše pomaže da uklopimo fragmentarnija svjedočanstva u drugim predajama u semantički sustav. Taj sustav posredno potkrjepljuje vjerojatnost da je tema o "ognju u vodi" u širem smislu bila prisutna u indoeuropskoj starini.

U dodatku radu razmatraju se različite moguće odredbe mitologije: kao pripovijedanja mitova u starini, ili kao suvremena znanstvena pristupa tumačenju mitova. Suvremeno se pak tumačenje može utemeljiti kao bajoslovlje koje u mitovima vidi bajalice kojima su njihovi tvorci i kazivatelji nastojali steći obrednu moć nad prirodom i vezu s natprirodnim. Takav je pristup svojstven radovima od kojih sam pošao u obradu teme. No, moguće je filološko tumačenje mitova utemeljiti i kao gonetoslovlje koje će tražiti značenje i smisao pjesničkih, metaforičnih i zagonetnih mitskih izričaja, te ih nastojati uklopiti u skroviti obuhvatni semantički sustav koji prožimlje neku cjelovitu mitsku predaju. Rad nastoji slijediti taj pristup.

Ključne riječi: oganj u vodi, mit, mitologija, indoeuropski, *Apām Napāt*, *apaṃ napā*

9. Summary

Fire in Water as an Indo-European mythical theme

This paper discusses the origins, form and meaning of the mythical theme of Fire in Water. It begins with an exposition of this theme in Mallory's and Adams' *Encyclopaedia of Indo-European Culture* and in Puhvel's *Comparative Mythology*. The question of whether the origins of this mythical theme are Indo-European or only Indo-Iranian is re-examined. This examination is based on a selection of passages from the oldest Indo-European testimonies concerning this theme: from the Old Indo-Aryan Vedic, Old Iranian Avestan, Celtic Old Irish, Italic Latin, Germanic Old Norse, Anatolian Hittite, Old Armenian, Old Greek and Baltic Lithuanian traditions. The approach is both philological and linguistic.

The mythical motif of Fire in Water can be positively documented as a linguistic formula for Indo-Iranian only, and only correlations in content can be found in other Indo-European branches. This can be interpreted most plausibly in assuming that the meaning "Fire as the Son or Offspring of the Waters or the Sea" is clearly documented only in the Vedic formula *Apām Napāt* and Avestan *apaṃ napā*, while Old Norse offers an excellent parallel in the content *sævar niðr* "Son of the Sea".

Other Indo-European branches give other parallels in content when speaking of the birth of the Sun from the Sea (in Hittite, Old Armenian, Old Greek), of the relationship between the Sun and the Waters (Lithuanian), between Fire and Thunder (Old Greek), of the birth of Fire from plants (Old Armenian). The most complete picture of the relationship between Fire and the Sun, Thunder and fire on Earth (in plants and stones) is offered by the Old Indo-Aryan Vedic tradition. This is quite helpful in placing more fragmentary testimonies from other branches into the framework of a semantic system. This semantic system corroborates the assumption that the theme of Fire in Water in a broader sense may have been present in Indo-European antiquity

Different concepts of mythology are discussed in the appendix: as telling stories in Antiquity or as a contemporary scholarly approach to myths. Another contemporary approach may regard myths as charms that are meant to assure ritual control over natural powers, or access to the supernatural. Such a concept characterizes the mythological writings used as the starting point of this research. Yet another approach may regard

myths as poetic, metaphorical riddles that should be investigated and interpreted philologically within the framework of the covert, all-encompassing semantic system that permeates the tradition as a whole. This paper attempts to follow the third approach.

Key words: Fire in Water, myth, mythology, Indo-European, Apām Napāt, apam napā

Popis porabljene literature

- Bartholomae, Christian, 1904., 1979., *Altiranisches Wörterbuch*, Walter de Gruyter, Berlin, New York,
- Diels, Hermann, 1922., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin
- Diels, Hermann, 1983., *Predsokratovci, fragmenti*, Naprijed, Zagreb
- *Encyclopedia of Indoeuropean Culture*, 1997., uredili J. P. Mallory and D. Q. Adams, Fitzroy Dearborn Publishers, London (EIC)
- Ježić, Mislav, 1987., *Ṛgvedski himni*, Globus, Zagreb
- Ježić, Mislav; Jauk-Pinhak, Milka; Gönc-Moačanin, Klara, 2001., *Istočne religije (skripta za studente)*, Izdanje Katedre za Indologiju, Filozofski fakultet, Sveučilite u Zagrebu, Zagreb
- Grassmann, Hermann, 1955., *Wörterbuch zum Rig-Veda*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- Macdonell, A. A. , 1898., *Vedic Mythology*, Motilal Banarshidass Publishers, Delhi (pretisak 1995.)
- Matasović, Ranko, 1996., *A Theory of Textual Reconstruction in Indo-European Linguistics*, Peter Lang, Frankfurt am Main
- Matasović, Ranko, 2000., *Kultura i književnost Hetita*, Matica Hrvatska, Zagreb
- Matasović, Ranko, 2010., *A Reader in Comparative Indo-European Religion*, http://www.ffzg.hr/~rmatasov/PIE_Religion.pdf (pristup još 15. rujna 2012.)
- Musić, Avgust, 1887., *Herodotova povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb
- Piesarskas; Svecevičius, 1995., *Lithuanian Dictionary*, Žodynas Publishers, Vilnius, 1994.; drugo izdanje Routledge, London
- Pokorny, Julius, 1994., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Franke Verlag, Tübingen und Basel
- Puhvel, Jaan, 1987., *Comparative Mythology*, The John Hopkins University Press, Baltimore and London
- *Rig Veda, A Metrically Restored text with an introduction and notes*, 1994., uredili Barend A. van Nooten, Gary B. Holland, Harvard University Press, Cambridge MA
- *Rig-Veda, das heilige Wissen, erster und zweiter Liederkreis*, 2007., prevoditelji: Michael Witzel, Toshifumi Gotō; Ejirō Dōyama, Mislav Ježić, Verlag der Weltreligionen, Frankfurt am Mein und Leipzig

- Schmitt, Rüdiger, 1981., *Grammatik des Klassisch-Armenischen mit sprachvergleichenden Erläuterungen*, Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Innsbruck